

نقد کتاب فارسی به فارسی بر مبنای چارچوب الیس (۲۰۰۳)

اعظم رستمی^۱

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی و نقد کتاب فارسی به فارسی اثر شکوفه شهیدی می‌پردازد. این کتاب با هدف تدریس به کسانی که هیچ گونه آشنایی با زبان فارسی ندارند، نوشته شده است. درس‌های آن از آموزش الفبا شروع شده و به آموزش چهار زبان می‌پردازد. این کتاب برای یک دوره ۹۰ ساعته طراحی شده است. در این کتاب ۸۵ تمرین وجود دارد. ۳۵ تمرین اولیه کتاب در درس اول برای آموزش الفبا به کار رفته‌اند و تمرین‌های ۳۶ تا ۸۵ کتاب از درس دوم تا چهاردهم کتاب آورده شده‌اند. دو درس آخر کتاب فاقد تمرین است. در این پژوهش برآنیم که با تکیه بر چارچوب الیس (۲۰۰۳) به نقد این کتاب بپردازیم. باتوجه به تحلیل‌های انجام شده در قالب این چارچوب، می‌توان دریافت که در بیشتر تمرین‌های این کتاب شکل طراحی تمرین به صورت تمرین نوشتاری است که در طی آن همه زبان‌آموزان یک فعالیت مشترک را انجام می‌دهند. در این قالب، تعامل زبان‌آموزان به صورت کاملاً یک‌طرفه است؛ یعنی «زبان‌آموز معلم». در این راستا نتایج این بررسی حاکی از آن است که باتوجه به نوع تمرین‌های طراحی شده در این کتاب که بر پایه آموزش دستور و با انجام مکانیکی فعالیت‌هایی که گاهی نوشتاری هستند، شکل گرفته، نمی‌توان این کتاب را در چارچوب الیس (۲۰۰۳)، کتابی تلکیف‌محور دانست و نویسندگان این کتاب با توجه به شکل و قالب آموزش طراحی شده خود بیشتر از روش دستورترجمه استفاده کرده‌اند تا یک روش ارتباطی.

کلید واژه‌ها:

آموزش زبان فارسی، منابع آموزشی، نقد و بررسی، کتاب فارسی به فارسی، چارچوب الیس (۲۰۰۳)

۱. دانشجوی دکتری آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، دانشگاه علامه طباطبائی.

(a.rostami1391@yahoo.com)

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۵/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۲

۱. مقدمه

امروزه آموزش زبان فارسی در مراکز و موسسات معتبری در ایران و جهان انجام می‌شود. مراکز داخلی مانند دانشگاه تهران، دانشگاه الزهرا، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی قزوین، دانشگاه فردوسی مشهد، جامعه المصطفی و بنیاد سعدی و در مراکز آموزشی خارجی در کشورهایمانند اکراین، ترکیه، لهستان. در این موضوع این مراکز برای آموزش، نیازمند منابع مناسب آموزشی هستند. از این رو نهادها و مراکز متعددی برای تأمین هدف و برنامه خود متونی را تدوین و تألیف کرده‌اند. بررسی، بازنگری و بازخوانی متون تألیف شده می‌تواند به متولیان و نویسندگان کتاب‌های مخصوص آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان کمک کند تا بهتر به اهداف آموزشی خود برسند و با شیوه‌ها یا متن‌های کاربردی‌تر موفقیت در آموزش را افزایش دهند (مهرآوران و ناطق، ۱۳۹۴).

منابع آموزشی بویژه در حوزه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان دارای جنبه‌های گوناگونی است که داوری درباره کیفیت این کتاب‌ها مستلزم ارزیابی همه جانبه و نقد و بررسی آنها از جنبه‌های مختلف است. از شاخص‌های ارزیابی این منابع می‌توان به شاخص‌های ارزیابی محتوایی، زبانی، روش‌شناختی، ساختاری و حتی شکل ظاهری اشاره کرد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۳). کتاب «فارسی به فارسی» اثر شکوفه شهیدی یکی از این منابع است که سال‌ها در دوره مقدماتی در موسسه دهخدا به طور خاص و مراکز دیگر تدریس شده است. در این تحقیق برآنیم تا به بررسی و نقد این کتاب در چارچوب الیس (۲۰۰۳) پردازیم.

۲. پیشینه پژوهش

مجموعه متون آموزشی به غیر فارسی‌زبانان را می‌توان در چهار گروه اصلی قرار داد: ۱. کتاب‌هایی که به آموزش خود زبان می‌پردازند. ۲. کتاب‌هایی که از طریق دستور زبان فارسی، فارسی را آموزش می‌دهند. ۳. متون نظم و نثر ادبی. ۴. فرهنگ‌های لغت دوزبانه (ذوالفقاری، ۱۳۸۴).

کتاب فارسی به فارسی جزء دسته اول است که در آن به آموزش خود زبان در قالب درس و تمرین پرداخته می‌شود. کتاب‌شناسی دستور زبان فارسی، به کوشش محمد مهیار (۱۳۸۱) و دستور زبان فارسی در شبه قاره هند از سیدکمال حاج سید جوادی (۱۳۸۰) را می‌توان در دسته دوم قرار داد. برگزیده‌های نظم و

نثر فارسی و یا کتاب‌های مشهور ادبی در دسته سوم و فرهنگ‌های دو زبانه نیز در دسته چهارم قرار می‌گیرند.

سال‌هاست که زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در داخل و خارج از ایران آموزش داده می‌شود اما با وجود تنوع و تعدد منابع و کتاب‌های تالیفی در این باره آثار فراوانی وجود ندارد. کتاب‌های تالیف شده نیز بیشتر حاصل دانش و تجربه شخصی نویسندگان در این امر بوده است. بنابراین توجه به این منابع و بررسی و نقد آنها، بیشتر در چند سال اخیر دیده می‌شود. این نقد و بررسی‌ها نیز بیشتر به کلیات این موضوع، مهارت‌های گوناگون در آموزش و اصول مورد نظر توجه کرده‌اند و کمتر به کتاب‌های نوشته شده پرداخته‌اند (مهرآوران و ناطق، ۱۳۹۴). بنا بر نظر رضایی و کوراوند (۱۳۹۳) تاکنون نقدها و ارزیابی‌هایی درباره کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، از جنبه‌های مختلفی مانند تحلیل متن و سازوکارهای آن انجام گرفته است. بیشترین ارزیابی‌ها به صورت رساله‌های کارشناسی ارشد در رشته آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان صورت گرفته که به عنوان نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد: خبیری (۱۳۷۸)، استادزاده (۱۳۷۸)، شاهدی (۱۳۸۰)، جعفرزاده (۱۳۸۱) و غفاری مهر (۱۳۸۳).

مهرآوران و ناطق (۱۳۹۴) هم در پژوهش خود به نمونه‌هایی از نقد کتاب‌های آموزشی زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اشاره می‌کنند. مانند نقدی بر شیوه‌ها و متون آموزشی زبان و ادبیات فارسی به خارجی‌ان از حسن بساک (۱۳۸۸)، نقد و بررسی منابع موجود در زمینه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان از محمد پهلوان‌نژاد (۱۳۸۸)، بررسی مشکلات بین‌زبانی آموزش زبان فارسی و راه‌کارهای گسترش زبان فارسی از فاطمه جعفری (۱۳۸۸) و مقاله‌ای با عنوان توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی‌جامعه المصطفی‌العالمیه (رئیس و محمدی فشارکی، ۱۳۹۴) که در تمام این آثار به بررسی نقاط قوت و ضعف منابع معرفی شده پرداخته شده است.

امروزه آموزش تکلیف‌محور از اهمیت بسیاری در نظام‌های آموزشی برخوردار است. از آنجایی که اکثر اصول آموزش تکلیف‌محور برگرفته از آموزش ارتباطی است، برخی از طرفداران این رویکرد از جمله الیس (۲۰۰۳)، آن را در حکم

پیشرفت و تکامل منطقی آموزش ارتباطی زبان در نظر می‌گیرند. در حقیقت برخی از صاحب‌نظران مانند ریچاردز و اشمیت (۲۰۰۲) بر این باورند که اصول آموزش ارتباطی را می‌توان از طریق تکالیف پیاده کرد (صحرائی و میدانی، ۱۳۹۰). شایان ذکر است که کاربرد اولیه رویکرد تکلیف‌محور در چارچوب ارتباطی آموزش زبان به پروژه بنگلور/مدرّس مربوط می‌شود. این پروژه از سال ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۴ به اجرا درآمد؛ بر اساس این نگرش بود که با تمرکز بر معنا امکان یادگیری صورت زبانی به طور کامل در کلاس فراهم گردید و فرایند ساخت دستوری توسط زبان‌آموز، فرایندی ناآگاهانه به حساب آمد (Bretta, ۱۹۹۰). در این پژوهش برآنیم تا به بررسی و نقد کتاب «فارسی به فارسی» اثر شکوفه شهیدی در چارچوب تکلیف‌محور الیس (۲۰۰۳) بپردازیم.

۳. معرفی کتاب

کتاب فارسی به فارسی با هدف تدریس به کسانی که هیچ گونه آشنایی با زبان فارسی ندارند، نوشته شده است. درس‌های آن از آموزش الفبا شروع شده و به آموزش چهار زمان می‌پردازد. این کتاب برای یک دوره ۹۰ ساعته طراحی شده است. در این کتاب ۸۵ تمرین وجود دارد. ۳۵ تمرین نخستین کتاب در درس اول برای آموزش الفبا به کاررفته‌اند و تمرین‌های ۳۶ تا ۸۵ کتاب از درس دوم تا چهاردهم کتاب آورده شده‌اند. دو درس آخر کتاب تمرین ندارند.

۱-۳. ویژگی‌های ظاهری کتاب

- جلد کتاب از نوع شومیز و از کاغذ بادوام است. طرح روی جلد با شکلی ساده تنها به معرفی نام کتاب، نویسنده و موسسه نشر آن به زبان فارسی پرداخته است. رنگ نوشته‌ها به رنگ آبی تیره است. رنگ یکی از کلمات روی جلد که معرف هویت مطالب آموزشی کتاب است با رنگی متفاوت با رنگ نوشته‌های دیگر به تصویر درآمده است. رنگ غالب در طرح روی جلد، یک رنگ آبی فیروزه‌ای است که بستر نوشته‌های معرفی کننده کتاب را پوشانده است. در طرح پشت جلد نیز همان مطالب روی جلد به زبان انگلیسی نوشته شده است. در مجموع جلد کتاب به دلیل عدم استفاده از تصویر و فقدان طراحی مناسب، چندان جذاب به نظر نمی‌رسد.
- قطع کتاب امکان یادداشت‌نویسی زبان‌آموز در حاشیه آن را فراهم می‌کند. این قطع در بیشتر کتاب‌ها به کار می‌رود.

- شکل و اندازه حروف. اندازه حروف کتاب بزرگتر از حد معمول است و این امر به دلایل آموزشی قابل توجه می‌باشد. برای خوانش راحت‌تر حروف در آموزش به غیر فارسی‌زبانان از علائم آوایی استفاده شده است. عنوان‌های هر درس در کادرهای هاشورخورده با قلمی کوچکتر از قلم متن درس، آمده است.
- حجم مطالب. این کتاب بدون در نظر گرفتن بخش ضمیمه، ۱۳۱ صفحه است. ضمیمه‌های این کتاب مربوط به آموزش واژگان مرتبط با اعضاء بدن انسان، اجزاء بخش‌های مختلف خانه مانند اتاق خواب و غیره است. در صفحه‌های انتهایی کتاب، نقشه ایران و جهان برای آشنایی بیشتر زبان‌آموزان با شهرهای ایران و نام‌های قاره‌ها به فارسی آورده شده است. این کتاب به عنوان منبعی برای آموزش زبان فارسی در سطح مقدماتی به غیرفارسی‌زبانان در موسسهٔ دهخدا یکی از موسسات تحت پوشش دانشگاه تهران به چاپ رسیده است.
- برای تمایز و تفکیک نکات خاص از متن کتاب، از شیوه پرننگ ساختن یا بولد کردن آن نکته یا بخش استفاده شده و گاه برای برجسته سازی یک نکته خاص از شیوه کشیدن یک کادر و بزرگ‌نمایی آن نکته در بالای صفحه استفاده شده است. از قلم ایتالیک برای تمایز، بخشی از مطلب با سایر بخش‌ها نیز استفاده شده است.
- فهرست‌ها. این کتاب تنها یک فهرست ساده و مختصر دارد که مربوط به عنوان‌ها و شماره درس‌هاست و عاری از هرگونه فهرست پیشنهادی در جهت تدریس بهتر یا مطالعه بیشتر است.
- واژگان کلیدی این کتاب در عنوان هر درس، در کادری کوچک و هاشورخورده با قلمی کوچکتر از قلم متن، آورده شده‌اند. این واژگان فاقد هرگونه جدایت بصری و یا برجسته‌سازی در جهت آماده ساختن ذهن زبان‌آموزان برای مواجهه با آن‌ها در روال درس هستند.
- کتاب فاقد هرگونه بخشی با عنوان اهداف آموزشی است. به نظر می‌رسد که تنها هدف کتاب، آموختن دستور است که این امر خود در کاربرد آموزشی آن در فرایند آموختن زبان، جای بحث دارد.
- شیوه ارجاعات. در این کتاب با توجه به نوع و ساختار آن که مربوط به آموزش زبان در سطح مقدماتی است، نیازی به ارجاع‌دهی احساس نمی‌شود. هرچند سعی شده است که هر درس، مجزای از سایر دروس به آموزش نکته‌ای خاص بپردازد.
- پیشنهاد منابع اضافی برای مطالعه در این کتاب وجود ندارد.
- ارائه خلاصه فصول. در این کتاب سعی بر این است که تمام نکات آموزشی در

صفحه اول هر درس به صورت خلاصه ارائه شود و در سایر صفحات به تمرین نکات آموخته شده در قالب بخشها (آیتم‌ها)ی مختلف پرداخته شود. چیزی به عنوان خلاصه فصل یا درس در این کتاب به چشم نمی‌خورد.

- معرفی مولف. در این کتاب نام نویسنده در انتهای طرح جلد آمده و در صفحات نخستین، یادداشتی به قلم او به چشم می‌خورد که پیرامون کتاب اطلاعاتی ارائه می‌کند.

- روانی مطالب. مطالب این کتاب با توجه به هدف آن که آموزش زبان است از سطح مقدماتی آموزش، یعنی الفبا آغاز شده است و به سطح پیشرفته‌تری مانند خواندن متن ختم می‌شود.

- حاشیه‌گذاری. این کتاب دارای فضاهاى خالی بسیاری در اطراف و در میان بخش‌های آموزشی خود است که از آن می‌توان برای یادداشت نکات مورد نظر استفاده کرد.

- رعایت امانت در نقل مطالب. در این کتاب با توجه به هدف و ساختار آن نیازی به نقل قول نبوده است.

- ارزشیابی مطالب. این کتاب فاقد هرگونه فرم ارزشیابی یا جملاتی حاکی از درخواست نویسنده مبنی بر اظهار نظر مدرسان یا صاحبان نظر است و تنها در بخش مقدمه آمده است که نظرات مدرسان در تجدید چاپ کتاب، اعمال شده است.

۴. نقد کتاب بر اساس چارچوب الیس (۲۰۰۳)

در این بخش به نقد کتاب «فارسی به فارسی» براساس چارچوب Ellis (۲۰۰۳) پرداخته شده است. بر اساس Ellis (۲۰۰۳)، تکلیف نوعی برنامه کاری است و مستلزم آنکه فراگیران برای دستیابی به نتیجه، زبان را به صورت کاربردی پردازش کنند. موفقیت تکلیف را می‌توان با توجه به انتقال درست و مناسب محتوای گزاره‌ای، ارزیابی کرد. تکلیف معمولاً منجر به کاربرد زبانی می‌شود و دارای تشابه مستقیم یا غیرمستقیم با شیوه کاربرد زبان در دنیای واقعی است. تکلیف هم مثل دیگر فعالیت‌های زبانی می‌تواند دارای مهارت‌های دریافتی یا تولیدی، شفاهی یا کتبی و همین‌طور فرایندهای شناختی مختلف باشد.

۴-۱. اصول آموزش تکلیف محور زبان مبتنی بر اصول روش شناسی از منظر الیس (۲۰۰۳):

۱. از مناسب بودن سطح دشواری تکلیف اطمینان حاصل کنید.
 ۲. اهداف مشخصی را برای هر درس تکلیف محور تعیین کنید.
 ۳. جهت گیری مناسبی را در زبان آموزان برای انجام تکلیف ایجاد کنید.
 ۴. مطمئن شوید که زبان آموزان در دروس تکلیف محور، نقشی فعال دارند.
 ۵. زبان آموزان را تشویق به خطر پذیری کنید.
 ۶. اطمینان بیابید که توجه اولیه زبان آموزان به هنگام انجام تکلیف به معنی معطوف باشد.
 ۷. فرصت‌هایی برای تمرکز بر معنا فراهم کنید.
 ۸. زبان آموزان را ملزم کنید تا عملکرد و پیشرفت خود را ارزیابی کنند.
- الیس (۲۰۰۳)، پنج مولفه تشکیل دهنده تکلیف را به ترتیبی که در جدول (۱) ارائه شده است، معرفی می‌کند.

ویژگی طرح	توصیف
۱. هدف	هدف کلی تمرین؛ مثلاً تمرین توصیف دقیق اشیا؛ فراهم‌سازی فرصت برای به کارگیری عبارت‌های ربطی.
۲. درونداد	اطلاعات زبانی یا غیرزبانی موجود در تکلیف، مثل تصاویر، نقشه و متن کتبی.
۳. شرایط	نحوه ارائه اطلاعات، مثلاً ارائه به طور مجزا در مقابل ارائه اشتراکی، یا نحوه‌ای که قرار است مورد استفاده قرارگیرد. مثلاً به صورت همگرا در مقابل واگرا.
۴. فرایندها	روندهای مبتنی بر روش‌شناسی که قرار است موقع انجام تکلیف دنبال شوند. مثلاً کارگروهی در مقابل دونفره. زمان‌بندی در مقابل عدم زمان‌بندی.
۵. فرآورده‌ها	محصولی که حاصل تکمیل تکلیف است. مثل جدول کامل شده، مسیر طراحی شده روی نقشه، فهرستی از تفاوت‌های بین دو تصویر. می‌توان محصول پیش‌بینی شده را به صورت «باز» در نظر گرفت. به این معنی که امکان گزینه‌های مختلف وجود داشته باشد، یا به صورت «بسته» به این معنی که فقط یک راه‌حل درست وجود داشته باشد. فرایندهای زبانی و شناختی مفروض که قرار است تکلیف موجب گردد.

جدول (۱) مولفه‌های تکلیف از منظر الیس (۲۰۰۳)

در ادامه به بیان جزئیات هر مولفه از منظر الیس (۲۰۰۳) می‌پردازیم.

ویژگی فعالیت	ابعاد کلیدی
درون‌داد (ماهیت درون‌داد)	۱. وسیله (a. تصویری - b. شفاهی - c نوشتاری) ۲. سازمان‌دهی (a. ساختار بسته - b. ساختار باز)
شرایط (شیوه ارائه استفاده از اطلاعات)	۱. پیکربندی اطلاعات (a. جدا - b. مشترک) ۲. جهت‌گیری تعامل (a. یک طرفه - b. دو طرفه) ۳. نیاز به تعامل (a. الزامی - b. اختیاری) ۴. گرایش (a. همگرا - b. واگرا)
فرایندها (ماهیت عملیات شناختی و کلام مورد نیاز فعالیت)	۱. شناختی (a. تبادل اطلاعات - b. تبادل نظر - c توضیح / استدلال) ۲. حالت کلام (a. تک نفره - b. دو نفره)
فراورده‌ها (ماهیت فراورده‌ها پس از انجام فعالیت)	۱. وسیله (a. تصویری - b. شفاهی - c نوشتاری) ۲. دامنه یا نوع کلام، برای مثال: توصیفی استدلالی مثلاً دستورعمل آشپزی یا سخنرانی سیاسی ۳. وسعت (a. بسته - b. باز)

جدول (۲) چارچوب کلی تکلیف از منظر الیس (۲۰۰۳)

در چارچوب الیس (۲۰۰۳) که در جدول (۲) آمده است، ماده آموزشی استفاده شده در کلاس می‌تواند در سه حالت تصویری، شفاهی و نوشتاری به عنوان درون‌داد به زبان‌آموز ارائه شود. در صورتی که در داخل تمرین استفاده شده، تمرین‌ها و دستورالعمل‌های جزئی‌تر و قدم به قدمی وجود داشته باشد، ساختار تمرین، «باز» و در غیر این صورت، یعنی عدم وجود گام‌های جزئی، سازمان‌دهی آن «بسته» خواهد بود. در این چارچوب شرایط ارائه یک تمرین شامل شیوه ارائه و استفاده از اطلاعات است. در این حالت پیکربندی اطلاعات با توجه به اینکه اطلاعات و وظایف متفاوتی بین زبان‌آموزان تقسیم می‌شود یا همگی ملزم به دریافت اطلاعات یا وظایف یکسان هستند، در دو حالت جدا و مشترک تقسیم‌بندی می‌شود. جهت‌گیری تعامل به کاررفته هم تعیین‌کننده جهت تعامل بین زبان‌آموزان و لزوم یا عدم لزوم تعامل است. این تعامل،

می‌تواند «یک‌طرفه / دو طرفه» و «اختیاری / اجباری» باشد. در صورتی که زبان‌آموزان الزاما به یک نتیجه واحد برسند، گرایش تمرین «همگرا» و با امکان رسیدن به نتایج متفاوت با انجام فعالیت، گرایش تمرین «واگرا» خواهد بود. از دیگر بخش‌های این چارچوب می‌توان به فرایندهای یادگیری دخیل در فعالیت که شامل فرایندهای شناختی است، اشاره کرد. این فرایندهای شناختی می‌تواند شامل تبادل اطلاعات، تبادل نظر و توضیح استدلال باشد. در حالت وجود این فرایندهای شناختی، حالت کلام می‌تواند «تک نفره» یا «دو نفره» باشد. فراورده‌های هر فعالیت در حقیقت خروجی حاصل از آن است که پس از انجام آن انتظار می‌رود زبان‌آموز به آن برسد؛ این بخش، برونداد آن فعالیت محسوب می‌شود. شکل این فراورده‌ها می‌تواند تولیدات مرتبط با یک تصویر، شفاهی یا نوشتاری باشد. مثلا از زبان‌آموز خواسته می‌شود که آنچه را که آموخته بنویسد یا بگوید. در این حالت دامنه کلام او می‌تواند توصیفی یا استدلالی باشد. مثلا دستورالعمل پخت یک غذا را بنویسد. در انتها اگر فعالیت به گونه‌ای باشد که زبان‌آموزان محدود به تولید یک نمونه مشابه باشند، برونداد آن «بسته» و در صورت داشتن اشکال متفاوت از برونداد، اصطلاحا برونداد آن را «باز» می‌نامند.

در ادامه پس از معرفی کاربردهای موجود در کتاب مورد نقد، به تحلیل تمرین‌های کتاب در قالب چارچوب الیس (۲۰۰۳) پرداخته می‌شود.

شماره درس	کاربرد زبانی
درس اول	آموزش الفبا
درس دوم	آموزش نکته دستوری
درس سوم	آموزش نکته دستوری
درس چهارم	آموزش نکته دستوری
درس پنجم	آموزش نکته دستوری
درس ششم	آموزش نکته دستوری
درس هفتم	آموزش واژه و نکته دستوری
درس هشتم	آموزش زمان و نکته دستوری
درس نهم	آموزش زمان دستوری
درس دهم	آموزش دستور
درس یازدهم	آموزش دستور و زمان دستوری
درس دوازدهم	آموزش دستور
درس سیزدهم	آموزش دستور
درس چهاردهم	آموزش دستور و زمان دستوری
درس پانزدهم	آموزش دستور
درس شانزدهم	آموزش واژه و نکته دستوری

جدول (۳) کاربردهای موجود در کتاب فارسی به فارسی - دوره مقدماتی

در این کتاب ۸۵ تمرین وجود دارد. ۳۵ تمرین نخستین کتاب در درس اول برای آموزش الفبا به کاررفته‌اند و تمرین‌های ۳۶ تا ۸۵ کتاب، از درس دوم تا چهاردهم کتاب آورده شده‌اند. دو درس آخر کتاب فاقد تمرین هستند. در ادامه

و در جدول (۳) به تحلیل فعالیت‌های کتاب مورد نقد بر اساس چارچوب الیس (۲۰۰۳) پرداخته می‌شود. در این جدول به دلیل حجم زیاد جدول‌ها، فقط نیمی از تمرین‌ها یعنی تمرین‌های درس دوم تا هفتم برای نمونه آورده شده‌اند.

درس تمرین (عنوان تمرین)	خلاصه تحلیل
درس دوم تمرین ۳۶	درون‌داد: نوشتاری با سازمان‌دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
(بنویسید)	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته
درس دوم تمرین ۳۷ (بخوانید و بنویسید)	درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته
درس دوم تمرین ۳۸ (بنویسید)	درون‌داد: نوشتاری با سازمان‌دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته
درس دوم تمرین ۳۹ (بنویسید)	درون‌داد: نوشتاری با سازمان‌دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده‌ها: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا

درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس سوم تمرین ۴۰
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فرآورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس سوم تمرین ۴۱
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فرآورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس چهارم تمرین ۴۲
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فرآورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: شفاهی با سازمان‌دهی باز	درس چهارم تمرین ۴۳
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اجباری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فرآورده شفاهی با وسعت بسته	
درون‌داد: نوشتاری با سازمان‌دهی باز	درس چهارم تمرین ۴۴
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اجباری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فرآورده نوشتاری با وسعت بسته	

درون داد: تصویری و نوشتاری با سازمان‌دهی باز	درس پنجم تمرین ۴۵
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته	
درون داد: نوشتاری با سازمان‌دهی باز	درس پنجم تمرین ۴۶
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته	
درون داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس پنجم تمرین ۴۷
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس پنجم تمرین ۴۸
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس ششم تمرین ۴۹
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	

درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس ششم تمرین ۵۰
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک‌طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس ششم تمرین ۵۱
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک‌طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: تصویری و نوشتاری با سازمان‌دهی بسته	درس هفتم تمرین ۵۲
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک‌طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته	
درون‌داد: تصویری و نوشتاری با سازمان‌دهی باز	درس هفتم تمرین ۵۳
شرایط: پیکربندی اطلاعات جدا، تعامل یک‌طرفه و اختیاری، گرایش واگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده تصویری و نوشتاری با وسعت باز	
درون‌داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان‌دهی باز	درس هفتم تمرین ۵۴
شرایط: پیکربندی اطلاعات جدا، تعامل یک‌طرفه و اختیاری، گرایش واگرا	
فرایندها: فرایند شفاهی و نوشتاری با دامنه و وسعت باز	
فراورده‌ها: فراورده تصویری و نوشتاری با وسعت باز	

درون داد: نوشتاری با سازمان دهی بسته	درس هفتم تمرین ۵۵
شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا	
فرایندها: فاقد فرایند شناختی	
فراورده‌ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته	

جدول (۴) تحلیل فعالیت‌های کتاب فارسی به فارسی بر اساس الیس (۲۰۰۳)

در ادامه به تحلیل دو تمرین از کتاب به عنوان نمونه، بر اساس چارچوب الیس (۲۰۰۳) می‌پردازیم.

تمرین ۳۶ بنویسید

این است. 	این چیست؟ این است. 	این است. 	این چیست؟ این است.
این است. 	این شکار نیست. 	این ساعت نیست. 	این است.
این است. 	این است. 	این است. 	این است.
این است. 	این است. 	این است. 	این است.

۳۷ پیتروئید و پیتروئید

ایران / ایرانی	فرانسه / فرانسوی	ژاپن /	یونان /
آلمان / آلمانی	پاکستان /	چین /	روسیه / روس
بهران /	ترکیه / ترک	سوئد /	بلغارستان / بلغار
آتریش /	بلوچستان / بلوچ	هلند /	هندوستان / هندی / هندوستانی
جرمنستان / جرمن	مجارستان / مجار		

درس تمرین (عنوان تمرین)	خلاصه تحلیل
درس دوم تمرین ۳۶ (بنویسید)	درون داد: نوشتاری با سازمان دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده ها: فراورده نوشتاری با وسعت بسته
درس دوم تمرین ۳۷ (بخوانید و بنویسید)	درون داد: شفاهی و نوشتاری با سازمان دهی بسته
	شرایط: پیکربندی اطلاعات مشترک، تعامل یک طرفه و اختیاری، گرایش همگرا
	فرایندها: فاقد فرایند شناختی
	فراورده ها: فراورده شفاهی و نوشتاری با وسعت بسته

۵. بحث و نتیجه گیری

آموزش تکلیف محور، آموزشی است که در آن فرایندهای یادگیری و تدریس زبان با تکلیف ها در هم آمیخته است و مبنای آن محوریت تکلیف ها در برنامه ریزی و آموزش زبان است (الیس، ۲۰۰۳). در این پژوهش به بررسی فعالیت های تعریف شده در کتاب «فارسی به فارسی» پرداخته شده است. این کتاب به عنوان منبع آموزشی در سطح مقدماتی و در موسسه دهخدا استفاده می شود. در این کتاب ۸۵ فعالیت در قالب تمرین تعریف شده است که از درس یک تا چهاردهم، این فعالیت ها با شماره بندی متصل ادامه یافته اند. درس یک به آموزش الفبا پرداخته است و سایر درس ها هم حول محور آموزش دستور، شکل گرفته اند. در هر درس یک یا چند نکته دستوری آموزش داده شده است و تکلیف هایی برای هر نکته طراحی و اجرا شده است. شرح درس ها و چگونگی آرایش و چیدمان درس ها و مقایسه آن با یک کتاب تکلیف محور به تفصیل در بخش های قبل آمده است و تکرار آن در این بخش دیگر لطفی ندارد. در این قسمت برآنیم تا به بررسی این کتاب با توجه به چارچوب الیس (۲۰۰۳) پردازیم. با توجه به اصول مطرح شده در این چارچوب که در بخش های پیشین توضیح

داده شد، همهٔ تمرین‌های این کتاب از درس دوم تا چهاردهم یعنی از تمرین ۳۶ تا ۸۵ مورد بررسی قرارگرفت. تحلیل هر یک از تمرین‌ها در جدول (۴) آمده است. با توجه به تحلیل‌های انجام شده می‌توان دریافت که بیشتر این تمرین‌ها دارای درونداد نوشتاری با سازماندهی بسته هستند. پیکربندی اطلاعات ارائه شده در قالب تکلیف در آن‌ها مشترک با تعامل یک طرفه، اختیاری و گرایش همگرا است. این فعالیت‌ها اغلب فاقد فرایند شناختی هستند و برونداد آن‌ها نوشتاری با وسعت بسته است. به بیانی دیگر در بیشتر تمرین‌های این کتاب شکل طراحی تمرین به صورت تمرین نوشتاری است که در طی آن همه زبان‌آموزان یک فعالیت مشترک را انجام می‌دهند. در این قالب، تعامل زبان‌آموزان به صورت کاملاً یک‌طرفه است. یعنی «زبان‌آموز معلم». زبان‌آموزان تعاملی با یکدیگر ندارند و کارگروهی در کلاس انجام نمی‌شود. در نهایت هم همگی به یک نتیجه واحد از تمرین می‌رسند. مثلاً به یک پاسخ صحیح دستوری. به دلیل عدم وجود تعامل، این تمرین‌ها فاقد فرایند شناختی هم هستند. از سویی دیگر در برونداد این تمرین‌ها آنچه که در نهایت تولید شده است، فرآورده‌ای نوشتاری با نتیجه‌ای واحد است. البته این رویه در چند تمرین شکسته شده و در آن‌ها شاهد نزدیکی به رویکرد تکلیف‌محور هستیم. در این چند تمرین، درونداد به شیوهٔ تصویری یا شفاهی ارائه می‌شود و زبان‌آموزان امکان خلاقیت بیشتری را در مواجهه با انجام تمرین می‌یابند. به طور مثال در تمرین‌های ۴۵، ۵۲ و ۵۳ از درونداد تصویری استفاده شده است. زبان‌آموزان با توجه به تصویر ارائه شده، به تولید برونداد براساس دستورالعمل‌های تمرین اقدام می‌کنند. هرچند این تمرین‌ها نیز در خروجی خود حالت همگرا دارند، یعنی تنوع تولیدات در آن‌ها به چشم نمی‌خورد و زبان‌آموزان ملزم به تولید صورت‌های مشخصی می‌شوند. در این میان چند تمرین مانند تمرین ۶۵ و ۷۵ تفاوت نسبتاً چشمگیری را از خود نشان می‌دهند. در تمرین ۶۵ از تصویرهای رنگی در شکل دستورالعمل استفاده شده است. این تصویرها مربوط به شغل‌های مختلف هستند. اسم هر شغل در زیر تصویر آن نوشته شده است. سپس از زبان‌آموزان سوالاتی پرسیده شده است و آن‌ها با اتکا به تصویرها می‌توانند پاسخ‌های متفاوت و شخصی ارائه کنند. در این تمرین، برونداد، حالتی واگرا دارد و کاملاً باز است. یعنی

زبان‌آموزان می‌توانند پاسخ‌های متفاوت و متنوعی به تمرین بدهند و تکلیف خواسته شده، آن‌ها را ملزم به تولید پاسخ‌های مشابه و یکسان نمی‌کند و آن‌ها در هیچ ساختار دستوری، محصور نمی‌شوند. این تمرین شباهت زیادی به تمرین‌های طرح‌شده در رویکرد تکلیف‌محور دارد. در این رویکرد، تکلیف‌ها از دروندا‌های متنوعی برای آموزش استفاده می‌کنند و خلاقیت زبان‌آموز در تمام زمینه‌های فرایند انجام آن تکلیف در نظر گرفته می‌شود. در این تمرین‌ها، زبان‌آموزان دارای بروندا‌های متنوعی هم هستند و در اصطلاح الیس (۲۰۰۳)، این بروندا‌ها و اگر هستند. هرچند این تمرین سعی کرده است که به این شیوه نزدیک شود ولی هنوز هم از نظر تعامل دارای مشکل است. تعامل این تکلیف نیز یک‌طرفه و محدود به زبان‌آموز معلم است. البته امکان تغییر و مناسب‌سازی این دست تمرین‌ها در کلاس و به دست معلم همچنان وجود دارد. یعنی معلم می‌تواند با اجرای یک سبک تعاملی در تدریس خود، جهت‌دهی این تکلیف‌ها را به سمت تعامل زبان‌آموزان با یکدیگر پیش ببرد.

به هر طریق، باتوجه به نوع تمرین‌های طراحی شده در این کتاب که برپایه آموزش دستور و با انجام مکانیکی فعالیت‌های بعضاً نوشتاری شکل گرفته‌اند، در این چارچوب هم نمی‌توان این کتاب را کتابی تکلیف‌محور دانست. نویسندگان این کتاب باتوجه به شکل و قالب آموزش طراحی شده خود بیشتر از روش دستورترجمه استفاده کرده‌اند تا یک روش ارتباطی.

منابع

۱. بساک، حسن. (۱۳۸۸)، نقدی بر شیوه‌ها و متون آموزشی زبان و ادبیات فارسی به خارجیان»، مجموعه مقالات ششمین مجمع بین‌المللی استادان زبان فارسی، شوران گسترش زبان و ادبیات فارسی، میراثبان.
۲. پهلوان‌نژاد، محمد. (۱۳۸۸)، «نقد و بررسی منابع موجود در زمینه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان»، مجموعه مقالات ششمین مجمع بین‌المللی استادان زبان فارسی، شوران گسترش زبان و ادبیات فارسی، میراثبان.
۳. جعفری، فاطمه. (۱۳۸۸)، «بررسی مشکلات بین‌زبانی آموزش زبان فارسی و راه‌کارهای گسترش زبان فارسی»، مجموعه مقالات ششمین مجمع بین‌المللی استادان زبان فارسی، شوران گسترش زبان و ادبیات فارسی، میراثبان.
۴. ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۴)، «کتابشناسی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان»، مجله سخن عشق، شماره ۲۳، صص ۴۱-۵۷.
۵. رضایی، والی؛ کوراوند، آمنه. (۱۳۹۳)، «ارزیابی دستور آموزشی در کتابهای آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان» پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال سوم، شماره سوم، صص ۱۱۷-۱۴۱.
۶. رئیسی، نفیسه؛ محمدی فشارکی، محسن. (۱۳۹۴)، «توصیف و نقد دستوری مجموعه کتاب‌های آموزش فارسی به فارسی‌جامعه‌المصطفی‌العالمیه». مجله فنون ادبی، سال هفتم (پیاپی ۱۳)، صص ۷۱-۸۶.
۷. زند مقدم، امیر؛ رحیمی، آریا. (۱۳۹۳)، «بررسی و نقد کتاب زبان انگلیسی پایه هفتم از دیدگاه طرح درس فعالیت‌محور». پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال چهارم، شماره چهارم، صص ۷۷-۱۰۴.
۸. شهیدی، شکوفه. (۱۳۸۶)، فارسی به فارسی. انتشارات دانشگاه تهران. چاپ دوم.
۹. صحرایی، رضامراد؛ میدانی، فاطمه. (۱۳۹۰)، «برنامه درسی تکلیف‌محور، رویکردی نوین برای تقویت فارسی‌آموزان»، فصلنامه زبان و ادب پارسی، شماره ۴۷، صص ۱۶۱-۱۸۰.
۱۰. مهرآوران، محمود؛ ناطق، محمد. (۱۳۹۴). «نقد کتاب آموزش نوین زبان فارسی». دوفصلنامه تخصصی مطالعات آموزش زبان فارسی. سال اول، شماره ۱، صص ۱۶۱-۱۶۰.
۱۱. وکیلی‌فرد، امیررضا؛ حبیبی، رقیه. (۱۳۹۸)، «واکاوی و ارزیابی برنامه درسی کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان برپایه رویکرد تکلیف‌محور»، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال نوزده، شماره یازدهم، صص ۳۵۷-۳۸۲.

12. Ahmadian, M.J. (2016). «Task-based language teaching and learning». *Language Learning Journal*. Vol. 44, No.4,377-380.
13. Bretta, A.(1989). «Attention to form or meaning? Error treatment in the Banglore Project». *TESOL Quarterly*, 23,2,283-303.
14. Bretta, A. & Davies, A. (1985). Evaluation of Banglore Project. *ELT Journal*, 39,2,121-127.
15. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford: Oxford University Press.
16. Willis, J. (1996). *A frame work for task-based learning*. Essex: Longman.
17. Willis, D. & Willis, J. (2007). *Doing task-based teaching*. New York :nOxford University Press.
18. Zishnu, Z. A. (2011). An Evaluation of the tasks of IX-X text book « English for today»: An Empirical study. BRAC University.